

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Управление образованием Эрзинского кожууна

МБОУ СОШ с.Морен

СОГЛАСОВАНО

Замдиректора по УВР

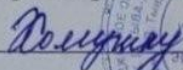

Номчу-Белек Ч.Б.

**Приказ № 118 от
«23» августа 2025 г.**

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

Хомушку О.М.

**Приказ № 118
от «23» августа 2025 г.**

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Литературлуг номчулга»

(на тувинском языке)

для обучающихся 1-4 классов

3 класс

Учитель: Дензин Ч.К.

с. Морен 2025

Ажылчын программа

литературлуг номчулга

3 класс

(Автору: Л.С.Кара-оол)

неделяда 2 шак (68 шак)

3-кү класстың «Литературлуг номчулга» эртеминге тургускан ажылчын программаны Россия Федерациязының «Россияның Школазы» деп өөредилге-методиктиг бөлүкке, Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң эге школага 1- 4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга талазы-биле күрүне стандарттарына дүүштүр, 2011 чылдың Э. Д. Ондарның 2- 4 класстарга номчулга программасына болгаш 2013 чылда үндүргени 3-кү класстарның Л.С.Кара-оолдуң «Литературлуг номчулга» номунга даянып тургускан. Бо ажылчын программа эге школаның Федералдыг күрүне стандарттарының сорулгаларын чедип алырынче уланган.

Номчулгага чылда 68 шак көрдүнүп турар, неделяда 2 шакка санаттынган. Класстан дашкаар номчулганы 1 улдуңда-ла 1 шак кылдыр киирген. Бир чылда көрдүнген 68 өөредилге шагын улдуң аайы-биле чижек хуваалдазы :

Ажылчын программада кирип турар номчулганың тематиказы кол программада кирип турар чыл дургузунда өөрөдир темаларның бөлүктөр аайы-биле чижек хуваалдазына дүгжүп турар:

№	Темалар	Шактар хуваалдазы	
		Класска номчулга	Класстан дашкаар номчулга
1	Экии, «Литературлуг номчулга!»	2	
	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг.	1	
2	Тыва-мээң төрөөн черим.	7	1
3	Күс дүшкөн.	6	
	Чугаа сайзырадылгазы. Эдертиг.	1	
4	Улустуң аас чогаалы.	7	1

5	Кыш дүшкен. Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг	5 1	
6	Тыва чоннуң чаагай чаңчылдары.	4	1
7	Школа. Эп-найырал. Өг-бүле. Чугаа сайзырадылгазы. Эдертиг.	5 1	
8	Февраль 23- Ада- чурт камгалакчыларының хүнү.	1	
9	Март 8-Бүгү делегейниң херээженнер хүнү. Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг.	2 1	
10	Амыдырал болгаш күш-ажыл.	6	
11	Апрель 12- Космонавтика хүнү.	1	
12	Час дүшкен.	4	1
13	Бойдус. Экология. Кадыкшыл.	5	
14	Каас чай, чедип кел!	1	
15	Май 1-Частың болгаш күш-ажылдың байырлалы.	1	
16	Май 9-Тиилелге хүнү.	1	
17	Чыл иштинде өөрэнген чүүлдерин катаптаары.	1	

Бо бердинген чижек тематикаларга хамаарыштыр номчуур ужурлуг чогаалдар иштинден уруглар төрөөн чериниң, долгандыр турар хүрээлелдиң; эш-өөр болгаш үе-чергелериниң, оларның чуртталгазының, оюн-тоглаазының, ужуралдарының; бойдус болгаш ооң камгалалының; тыва чоннуң чаагай чаңчылдарының; төрөөн чуртунуң төөгүзүндөн барымдааларының (дээш оон-даа ыңай) дугайында билиглерни шиңгээдип алырлар. «Солун ужуралдар» деп бөлүкте чогаалдарны класстан дашкаар немелде болгаш бот-номчулгага ажыглап болур.

Эге школаның 2- 4 класстарыңа чечен чогаал курузунуң утказы «Төрөөн чугаа» номнарының дузазы-биле илереттинер болгаш боттаныр.

Чечен чогаал номчулгазы деп курузунуң ниити тайылбыры

Номчулга кичээлдери дээрге эге школада өөренип турар кол эртемнерниң бирээзи деп санаттынып турар. Ол уругларның шын медреселдиг номчулгазын болгаш сөзүглел-биле ажылдап билирин, уран-чечен номчулгага сонuurгалын оттуруп, уругнуң ниити сайзыралынче, эстетиктиг болгаш мөзү-шынар кижизидилгезинче кичээнгейни угландырып турар.

Чечен чогаал номчулгазы деп курузун чедишкинниг өөренип алыр болза, ол эге школаның өске-даа эртемнериниң түннелдерин хандырат. Эге школага чечен чогаал номчулгазының программасы уругларның аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырынче кол кичээнгейни угландырып турар. Ооң иштинде бир онзагай черни өөреникчилерниң шын чугаалап өөредириниң кол хевири (аргазы) - номчулганың чаңчылдарын хевирлээри болгаш ону сайзырадырынче угланган ажылдарны чорудары ээлеп турар.

Бердинген курс дараазында сорулгаларны чедип алырынче угланган:

- ыткыр (дыңналдыр) номчуурунуң хевиринден эгелээш, ханы, медреселдиг иштинде номчуурун, литературлуг шын адаашкын езугаар болгаш рольдар аайы-биле аянынг номчууру; номчаан чогаалының утказын сайгарып, ында кол чүүлдү илередип, оон чогуур түннелдер кылыры, номчаан сөзүглелдерин кезектерге чарып, оларга тус-тузунда ат тыварынга, абзац дузазы-биле план тургузарынга, номчаан чүүлүнүң утказын делгеренгей (долу) азы допчу кылдыр чугаалап өөрениринге чаңчыктырат;
- уругларны бичиизинден эгелеп коллективтиг езуга, бот-боттарынга негелделиг, шынчы, ак сеткилдиг, быжыг туруштуг, эрес-дидим болурунга, мөзүлүг аажы-чаңга, күш-ажылга кижизидер;
- уругларның ном-биле ажылдап, оон билиг тыварынга номну үргүлчү номчуурунга негелделиг, чечен чогаалга сундулуг, уран сөстүң тургузукчулары - чогаалчыларның чогаадыкчы ажыл-херектеринге сонuurгалдыг болурун чедип алыр;
- хемчээл, утка, тематика, жанр талазы-биле аңгы-аңгы чогаалдарны ханы, шын билиндирер;
- уругларның чугаазын сайзырадыр болгаш оларга чугаалап, номчуп, дыңнап билириниң база сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлерин сайгарып шыдаптарының чаңчылдарын шиңгээттирер;
- уругларның өөренген чогаалдарының утказын, оон маадырларының хөделиишкиннерин, чорук-херектерин ханы шиңгээдип ап, аңаа хамаарыштыр чогуур үнелелди берип, боттарының сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаарының, чечен чогаалды долузу-биле шиңгээдип алырынга аргаларын сайзырадыр;
- чечен чогаалдың уран чурумалдыг дылын, овур-хевир тургузарынга аян кириер аргаларын сеткип билир кылдыр уругларны өөредир; оларны боданыр аргаларын болгаш чогаадыкчы бодалын сайзырадыр;
- шүлүк чогаалын кичээнгейлиг дыңнап билириниң аргаларын сайзыратпышаан, ооң уран сөзүн чарашсынар болгаш ханы шиңгээдип алырының дуржулгазын мөөңнеп, аңаа уран-чечен хөөннүг болгаш сонuurгалдыг болурун кижизидер;
- долгандыр турар хүрээлел болгаш бойдус дугайында уругларның боттук бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медресеп билириниң дуржулгазын байыдат;

Номчулганы эге школаның өөредилге эртеми кылдыр киирген болганда, ол чүгле өөредиглиг эвес, а кижизидиглиг сорулгаларны шиитпирлээр улуг ужур уткалыг. Хар – назынынга дүгжүп турар уран-чечен чогаалдар-биле таныжылганың мөзү-бүдүш болгаш эстетиктиг ужур-утказы уругларның минишкиннеринге, угаан-медерелинге болгаш номчукчунуң тура-соруунга салдарлыг, национал болгаш бүгү кижиге төрөлгөтөнниң үнелиг чүүлдеринге тааржыр хууда шынарларның хевирлеттинеринге дузалаар. Өөреникчилерниң моральдыг нормаларже уг-шиин тып билири, оларның боттарының херектери биле культурлуг кижиниң аажы-чаңының этиктиг принциптеринге хамаарыштырып билирин сайзырадыр; эки сеткилдиг кады ажылдажылганың чаңчылдарын кижизидер. Чечен чогаал номчулгазы деп курсту шингээдип ап турар үеде эге школаның өөреникчилериниң коммуникативтиг культуразының деңнели бедиир: диалогтар тургузар билиглери; бодунуң үзел-бодалын дамчыдып билири; бердинген чугааларның сорулгаларының аайы-биле монологтарны тургузуп билири; сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлери-биле ажылдап билири; номнуң тайылбыр аппарады-биле бот ажылдап билири; словарьлардан, справочниктерден, энциклопедиялардан чогуур ужурлуг медээлерни тып билири хевирлеттинер.

Номчулга кичээлдеринге өөреникчи бодун шыырак билиглиг номчукчу мен деп чүүлдү билип алырынга дузалап турар номчукчунуң харыылап билир айтырыглары хевирлеттинер. Билиглиг номчукчу үргүлчү ном номчуурунга, сөзүглел-биле ажылдаарының аргаларын болгаш номчулганың техниказын, номчаан болгаш дыңнаан чогаалдарының утказын билип алырынга, номнарда бар билиглерни боттары тып болгаш үнелеп билиринче чүткүлдүг болур.

Бердинген курс уругларның чечен чогаалдарны номчуурунче сонuurгалын бедидер. Чечен чогаал эртеминге хамаарыштыр 3-4 класстарга дараазында бөдүүн билиглер-биле база таныштырып болур: автор дугайында бөдүүн дыңнадыглар, номчаан чогаалының жанры, темазы, улустуң аас чогаалының бичии жанрлары – тывызыктар, үлегер домактар, дүрген-чугаалар, янзы-бүрү тывызыктыг бодалгалар дээш оон-даа өске.

Чечен чогаал номчуп, чечен омур-хевирлер-биле танышкан тудум, уругларның ниити сайзыралы, чүвени угаап, медереп билири, сагыш-сеткилдин бодалдары улам делгемчиир, ханылаар, байлакшыыр. Авторнуң сөзүглелинге дүүштүр уругларның аас-биле харыылары, чечен омур-хевиринге хамаарыштыр билип алган бүгү-ле ажыктыг чүүлдери- оларның чечен чогаалды шингээдип ап турарының херечизи болур.

3 - кү класстың «Литературлуг номчулга» эртеминге тургускан чижек ажылчын программа *чечен-эстетиктиг* болгаш *литература шинчилелдиг* принциптерге үндезилеттингеш, «Литературлуг номчулга» номнарының тургузуун болгаш утказын тодарадыр. Оон аңгыда чижек программада чаа федералдыг күрүне стандарттарының негелделерин езугаар уругларның номчулгага хамаарышкан билииниң деңнелдери, номчулга кичээлериниң сорулгалары, өөредириниң чамдык аргалары, планнатынган түңнелдери, чижек хыналда ажылдары кирген.

Ажылчын программаны тургузарда дараазында литератураны ажылгаан:

- 1- 4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга программасы. (Тываның ном үндүрер чери, Кызыл - 2000).
- 3-кү класстың Л.С. Кара-оолдуң «Литературлуг номчулга» ному (Тываның ном үндүрер чери, 2002)
- Н. С. Конгар. Класстан дашкаар номчулга ному (Тываның ном үндүрер чери, 2005)
- Э. Д. Ондар Методиктиг сүмелер. Эге школаның 3-кү класының «Төрээн чугаа» ному – биле ажылдаар башкыларга дузаламчы- Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003.
- 1 – 4 класска диктантылар болгаш эдертиглер чыындызы.

Номчулгага болгаш чугаа сайзырадылгазынга өөреникчилерниң билир уjurлуг кол билиглери, мергежилдери болгаш чаңчылдары

3-кү классты доозуп тургаш, өөреникчилер дараазында чүүлдерни шиңгээдип алган турар.

Номчулганын чаңчылдары:

2-ги класска алган билиглерин улам ханыладыр болгаш быжыглаар.

Утка болгаш дыл-домааның талазы-биле чедингир сөзүглелди пауза, интонация болгаш номчулганың темпизин барымдаалап шын, медреселдиг, аянныг номчууру. Номчулга үезинде нарын сөстөрни, ылаңгыя кылыг сөстөрүн, чүве аттарын, утка талазы-биле тудуш холбаалыг сөстөрни (чүве ады – биле эдеренчи, демдек ады – биле чүве адынын каттышканы) бот – боттарындан адырбайн, тудуштуруп номчууру. Сөзүглелде чугула утка илередир сөстү ылгап билири. Баштай иштинде номчааш, оон соонда аянныг, ыткыр номчууру. Диалогту аянныг рольдап номчууру. Иштинде оожум болгаш шилилгелиг номчулганың аргаларын шиңгээдип алганы. Номчулганың темпизин сагып шыдаары. Таныш эвес сөзүглелди номчуурунун дүргени 1 минутада 65-70 хире сөс.

Сөзүглел-биле ажыл. Сөзүглелдин кезектерин чогаалда болушкуннарның дес дараалашкаан болгаш утка талазы-биле харылзааларын тодарадып билир.

Улуг эвес сөзүглелди аңгы-аңгы кезектерге чарып, кезек бүрүзүнге ат (эге) чогаадыры; башкының дузазы-биле сөзүглелдин планын тургузары.

Номчаан чүүлүнүн утказын делгереди болгаш кысказы-биле допчулап чугаалаары. Чогаалдың кол бодалын илередип, боттарының сөстери-биле ону бадыткаары. Чогаалдың киржикчилериниң чугаазын барымдаалап, оларга үнелел бээри.

Болушкуннун чылдагаанын тайылбырлап шыдаары. Хайгаараан, көргөн-билген чүүлдериниң дугайында, башкының дузазы-биле сайгарган чуруктарга хамаарыштыр кыска чугаалар тургузары.

Делгереңгей болгаш кыска план езугаар номчаан чүүлүнүн утказын дес-дараалаштыр үшкү арындан чугаалап билири. Сөзүглелде билидинмес болгаш чаа сөстөрни, сөстүн чамдык уран аргаларын боттарының билер шаа-биле тайылбырлап шыдаары.

Чогаалдың кол темазынга, кол утказынга, идеязынга хамаарышкан монологтарны (үзүндүлөр, абзацтар) дыңналдыр номчууру, доктаадып алыры. Чогаалдың маадырларының бирээзиниң өмүнээзинден делгереңгей азы допчу чугаа кылып билири. Аас чогаалдарының болгаш чечен чогаалдың хевирлери-биле (жанрлар) практиктиг таныжылга. Басня, ооң онзагай талазы.

3 -кү класстың өөреникчилериниң шиңгээдип алыр билиглери:

- медреселдиг-биле шын номчуп, бижип болгаш чугаалаарынга өөренир;
- төрөөн дыл болгаш литература талазы-биле эге билиглерни алыр;
- ном ажыглаарынга чаңчыгар болгаш дылга сонургалы, номчулгага болгаш билиглерже чүткүлү хайныгар;
- мораль болгаш эстетика талазы-биле кижизитинер;
- өөренип турар чүүлдерин сайгарып, бөлүктөп, деңнеп, түңнеп билеринге, оларның иштинден кол болгаш чугула чүүлдерни тып, тайылбырлаарынга чаңчыгар.

3- кү классты доозуп тура номчулга программазын шингээдип алганының планнаттынган түңнелдери

Личностуг (личностные результаты)

Өөреникчилер чүнү билир үжүрлүгүл:

- өөредилгениң чедишкинниг болурунун чылдагаанын тып билири;
- бодунун ажылын туннеп, үнелеп билири;
- бодунун төрөөн чуртунга болгаш чонунга, ооң амыдырал-чуртталгазының хамаарылгазын шингээдип алыры;
- өске чоннарның ниити мөзү-шынарының, моральдыг нормаларының талаларын билип алыры;
- бодунун-даа, өске чоннун кижилериниң кылган эки, багай талаларының уг- шиин тып билири;
- моральдыг нормаларга болгаш этиктиг негелделерге дүүштүр аажы- чаңын таарыштырары;
- өске кижилерниң сагыш-сеткилин, ишти-хөңнүн билири болгаш олар-биле кады сагыш-човаары;
- уран-чечен культура-биле таныжып тура эстетиктиг омур –хевирлерниң кижизиттинери;
- өөредилгеже, эртем-билигже чүткүлдүү;

Өөреникчилер чүнү билип алырыл:

- долгандыр турар бойдуска хумагалыг, камныг, ынак болуру;
- аажы- чаңы моральдыг мөзү – шынарга, ужур-чурумга чагыртыры;
- өске чоннарның хамаатыларынга дең хамаарылгалыг болуру.

Предметтиг (предметные результаты)

(Раздел «Виды речевой и читательской деятельности»)

Номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы

Өөреникчилерниң өөренип алган түрар билиглери:

- утка болгаш дыл-домааның талазы-биле чедингир сөзүглелди пауза, интонация болгаш номчулганың темпизин барымдаалап шын, медреселдиг, аянныг номчууру;
- таныш эвес сөзүглелди номчуурунун дүргени 1 минутада 65 – 70 хире сөс;

- чогаалдың адынга болгаш аңаа чураан чуруктарга даянып алгаш, чогаалдың кол утказын тодарадып билири;
- чогаалдың темазынга, кол утказынга, идеязынга хамаарышкан монологтарны (үзүндүлери, абзацтарны) дыңналдыр номчууру, доктаадып алыры;
- сөзүглелдин кезектерин чогаалда болуушкуннарның дес-дараалашкаан болгаш утка талазы-биле харылзааларын тодарадып билири;
- улуг эвес сөзүглелди аңгы-аңгы кезектерге чарып, кезек бүрүзүнге ат (эге) чогаадыры; башкының дузазы-биле сөзүглелдин планын тургузары база сөзүглелге болгаш ооң кезектеринге хамаарышкан айтырыгларны тургузуп билири;
- номчаан чүүлүнүн утказын делгереди болгаш кысказы-биле допчулап чугаалаары;
- уруглар библиотекасында бар номнар-биле, алфавиттиг каталог аайы-биле номнарны тып билири;
- номчаан номнарының кыска тайылбырын тургузуп билири; справочниктер, энциклопедиялар болгаш уругларнын периодиктиг журналдары- биле ажылдап билири;
- чогаалдың кол маадырларының чугаазын, чүнү кылып турарын барымдаалап оларга үнелел бээри;

Өреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- номчаан чогаалынга хамаарышкан бодунуң үзел-бодалын бодунуң сөстери-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- номчаан чогаалының эстетиктиг болгаш мөзү-шынар талазы-биле бодунуң бодалдарын чугаалап билири;
- номчаан чогаалының кол маадырларынга болгаш чогаалды бижээн авторнуң позициязынга хамаарыштыр бодунуң үзел – бодалын бодунуң сөстери-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- дөмей сөзүглелдерни болгаш айтырыгларга харыыларны бижимел хевирге тургузуп билири;

Чогаадыкчы ажылдар (Раздел «Творческая деятельность»)

Өреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- диалогту аянның рольдап номчууру;
- план езугаар сөзүглелди тургузуп билири;
- хайгааралдың туннелинде бижимел чугааның хевирлерин (тодарадып бижиир, угаап-бодаар), болган болуушкуннуң чылдагаанын тодарадып тургаш, чугааларны тургузуп билири;
- бердинген тема езугаар чогаадыгларны, номчаан номунга, көргөн кинозунга, теледамчыдылгага, сөзүглелдерниң үзүндүлериңе үнелээшкннерни бижип билири;
- номчаан чугаазынга шийжиткен көргүзүглерге киржири, шээжи-биле доктаадып алган шүлүктерин, чогаалдың үзүндүлерин аянның номчуп билири;
- бердинген чуруктар езугаар чогаадыгларны тургузуп чогаадып билири.

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- чогаалдың маадырларының бирээзиниң өмүнээзинден делгеренгей азы допчу чугаа кылып билири; чугааның сюжедин болгаш кол маадырларының болуушкуннарын улаштыр чогаадыры;
- номчаан чогаалдарыңа чуруктарны чуруп билири;
- бөлүк- биле ажылдап тура сценарийни болгаш проектилерни тургузуп билири;

(Раздел «Литературоведческая пропедевтика»)

Литература эртеминге баштайгы өөрөдилге

Өөреникчилерниң өөренип алган түрар билиглери:

- сөзүглелде чугула утка илередир сөстү ылгап билири; баштай иштинде номчааш, ооң соонда аянның ыткыр номчууру;
- аас чогаалдарының болгаш чечен чогаалдарының хевирлери-биле (жанрлар) практиктиг таныжылга; басня, ооң онзагай талалары- биле таныжары;
- авторнун, кол маадырларның сөзүн, пейзажтың, маадырларның хевир дүрзүзүн, оларның чүнү кылып турарын, амыдырал-чуртталгазын тодарадып ылгап билири;
- авторнуң кол маадырларга хамаарылгазын тодарадып, чугаалап билири;
- жанрларны деңнеп тургаш ылгап билири (тоол – басня, тоол – тоолчургу чугаа, - тоол – чечен чугаа о. ө.);

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- аянның уран номчулганың аргаларын (деңнелге, диригжидилге, метафора) ажыглап тургаш, сөзүглелдерниң анализин кылып өөренири;
- аналогия езугаар, аянның уран номчулганың аргаларын (деңнелге, диригжидилге, метафора) ажыглап тургаш сөзүглелдерни, шүлүктөрни чогаадып тургузуп өөренири.

Метапредметтиг (метапредметные результаты)

Регулятивтиг (Регулятивные)

Өөреникчилерниң өөренип алган түрар билиглери:

- бодунуң кылыр ужурлуг ажылын планап болгаш салып алган сорулгалары-биле оларны дүүштүрүп билири;
- чаа өөрөнгөн уран – чечен чугаада башкының айтып кааны езугаар чүнү кылырын сагыыры;
- өөредиглиг кылдыныгларны аас болгаш бижимел хевирге кылып билири;
- болуушкун төнчүзүндө , ооң түңнелдерин анализтеп болгаш демдээн салган соонда эдилгелерни кылып билири;

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- башкы-биле демниг ажылдажышкын үезинде чечен чогаалды өөренип шиңгээдип алырда чаа-чаа сорулгаларны салып билири;

- кылган ажылдарын ажыл үезинде болгаш ажыл соонда шын кылып турарын бот сайгарып шинчилеп билири;
- бодунуң номчулга ажылын планап билири.

Билип алыышкын (Познавательные)

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- херек билиглерни словарьларны ажыглап тургаш тып билири;
- чогаалдарны болгаш ооң кол маадырларын деңнеп болгаш үнелел барымдаазын езугаар аңгылап билири;
- чогаалдың кол маадырларының сөстери, сагыш- сеткили, кылып турар чүүлдерин, аразында харылзааларын шиңгээдип алыры.

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- херек билиглерни библиотекалардан, өөредиглиг литературадан болгаш Интернеттен тып билири;
- амыдыралдың болуушкуннарын, чечен чогаалдын хевирлерин, кол маадырларын деңнеп болгаш аңгылап билири;
- чогаалды сайгарып турар үеде болгаш бодунуң амыдыралыңга даянып алгаш чылдагаан айтып турар харылзааларны, логиктиг угаан- бодалын аас болгаш бижимел хевирге шын тургузуп билири;
- бердинген статья-биле ажылдап билири (статьяның кол бодалын тодарадып, планын тургузары).

Коммуникативтиг (Коммуникативные)

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- бөлүккө ажылдап өөренири; бодунуң бодалындан аңгыда эжиниң үзел-бодалын база дыңнап үнелеп билири;
- түңнел үндүрерде бодунуң бодалын тайылбырлап билири болгаш эшеооруннун үзел-бодалы- биле деңнештирип билири;
- эжинге херек медээни шын тода дамчыдып билири;
- демниг ажыл үезинде эжинге дузаны чедирери, бот-боттарын хынажып билири;
- диалог чугааны чорудуп билири;
- салдынган сорулгаларны чедип алырда чугааны шын тургузуп билири;

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- салып алган сорулгаларны чедип алырда, өске кижилерниң үзел-бодалдарын база дыңнап билири;
- бөлүк-биле ажыл үезинде чогуур айтырыгларны салып билири.

3-ку класстын календарь-тематиктиг планы. (неделяда 2 шак. Чылда- 68 шак)

Литературлуг номчулга: 3 класс автору Л.С Кара-оол Кызыл: НШХИ,2013ч

Программаның кезээнің ады	№	Шагы	Кичээлдің темазы	Оореникчилернин билген турар уjurлуг билиглеринге негелделер	Хыналданын хевирлери	План езу гаар	Херек кырында
Экии литератур луг номчулга	1	1	Моорей «Угаанныг лар, сагынгырлар	Эрткен чылда ооренген билиглерин катаптаары. Хыналда ажыл	Тест –биле ажыл	5.09	
	2	1	Е. Танова «Тыва черге йорээл»	Шулук чогаалдарын номчуп билири, ун аянын таарыштырары. Чогаалчылар дугайында билип алыры. Чогаалдарны деннеп , анализтээри. Эге рифма дугайында билигни алыры. Рифманын хевирлери: кожаланчак, аралашкак , кажааланчак. Строфа куплет деп билиглери ылгап билири.	Айтырыгларга харыыларлар	7.09	
Улустун аас чогаалын ын биче хевирлери .	3	1	Тывызыкт ар.	Тывызыктар дугайында билигни алыры. тывызыктарнын янзы-буру хевирлери. Оске чроннарнын тывызыктары-биле тыва улустун тывызыктарын домейлдеп анализтээри. Библиотека деп состун утказы-биле таныжылга.	Хуузунда ажыл (карточка биле ажыл). тывызыктар номундан тывызыктарны чыып бижири	12.09	

	4	1	Улегер домактар	Улегер домактарнын тургузуун ооренири. оон кол утказын тайылбырлап анализтээри. оске чоннарнын улегер домактары-биле деннээри. Улегер домактын утказынга даянып харылзаалыг чугааны тургузуп билири.	Беседа. чугаа сайзырадылганы	14.09	
	5	1	Оюн удээн чугаалар	Оюн удээн чугаалар тургузуун ооренири. оон кол утказын тайылбырлап анализтээри. оске чоннарнын оюн удээн чугаалары -биле деннээри.	Беседа, оюн	19.09	
	6	1	Узун тыныш	Узун тыныш дугайында билиг. оон кол утказын тайылбырлап анализтээри. оске чоннарнын оон кол утказын тайылбырлап анализтээри. оске чоннарнын узун тыныш хевирлиг оюннары-биле деннээри.	Кроссворд – биле ажыл	21.09	
Ооренип оорен	7	1	С. Сурун- оол « Аккырмаа- биле ийи»	Диригжидилге аргазынын дугайында билиг. чогаалдан диригжиткен чурумалдарны тывары, оларны анализтеп туннел ундурери	Беседа	26.09	
	8	1	Н Носов « Бодалга бодааным» ,	Чечен чугаа дугайында билиг. Чечен чугааны аянынг номчуур, оон темазын тодарадыр	Айтырыгларга харыы	28.09	

	9	1	Е Танова «Ийи 2»	оларнын иштинден деннелгелерни, диригжидилгени тодарадып тывар.	Айтырыгларга харыы	3.10	
	10	1	Ч. Ондар «Эдилелдин ээзинде»	Шулуктерни аянныг номчууру, оларнын аяннажылгазын тодарадыры, шээжилээри			
Чылдын уелери Тодуг-догаа кузумейни	11	1	О Сагаан-оол «Куску аргага»	Бойдус чурумалы(пейзаж) дугайында билиг. Созуглелди аянныг медеделдиг номчууру, оон кол утказын тайылбырлаары. Чурукка даянып чогаадыгны бижири	Чугаа сайзырадылганы	5.10	
	12	1	Э. Кечилоол «Кайгамчыктыг картошканы»	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр тодарадып тывар. Картошкадан делгелге	Картошка дугайында беседа. Бижимел чугааны сайзырадыр	10.10	
	13	1	Ч. Ондар «Кыштын тыныжы»	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр тодарадып тывар. Эпитет дугайында билиг.	Аянныг, медеделдиг номчууру авадугайында улугер домактар	12.10	
Эки кылган ажыл элечитпес алдар	14	1	Ю. Кунзегеш «Шартылы биле кымыскаяк» басня	Басня дугайында билиг. Басняны аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр тодарадып тывар.	Кыска чогаадыг бижиир	17.10	

	15	1	Ю Кунзегеш «Ажыл»	Шулукту аянның номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажлгазы-дыр тодарадып тывар. Мергежилдер дугайында дыннадыглар.	Баш бурунгаар дыннадыгларга белеткел	19.10	
	16	1	О Сувакпит «Арзылан-биле пар»	Басняны аянның номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажлгазы-дыр тодарадып тывар..	Сценажыткан коргузугну кууседири	24.10	
	17	1	О. Сувакпит «Салалааларым»	Шулукту аянның номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажлгазы-дыр тодарадып тывар.		26.10	
	18	2	Хыналда ажыл	Ооренип эрткен чуулдерин билирин хынаар. бот ажылдап билири	Тест –биле ажыл	31.10	
Хоктуг ужуралдар, солун болуушкуннар	19	1	К-Э. Кудажы «Мыйыг»	Чечен чугааны аянның номчуур, оон темазын тодарадыр оларнын иштинден деннелгелерни,	Айтырыг – харыы.	14.11	
	20	1	С. Сурун-оол «Ууттунмас тоорук»	диригжидилгени тодарадып тывар. Оске кижинин арнындан чогаалды чугаалап билири	Бойдус чурумалын шээжи-биле ооренир	16.11	
Бойдустун чажыттары	21	1	М Пришвин «Алдыншынаа»	.	Айтырыларга харыы. Чогаалдан удурланышкак болгаш чоок уткалыг состерни тывары.	21.11	

	2 2	1	С. Комбу « Чогум чул ол, уруглар?»»	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажлгазы-дыр тодарадып тывар.	Шээжилээр	23.11	
	2 3	1	С. Сурун- оол « Хек»	Созуглелдин утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, созуглелди кезектерге чарары, план ёзугаар чугаалаары. .	Айтырыгларг а харыылар Тоол члгаадыры	28.11	
	2 4	1	Г. Скребицск ийнии – биле «Кушкашт арнын медээзи»	Созуглелдин утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, созуглелди кезектерге чарары, план ёзугаар чугаалаары. .	Эскериглер айтырып бижиир	30.11	
Чылдын уелери Аккыр харлыг кыжым	2 5	1	Б. Ховенмей	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден	Чогаадыг бижири	5.12	
	2 6	1	М Кенин- Лопсан « Кыштын шулукчузу »	деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажлгазы-дыр тодарадып тывар.	Шээжилээр	7.12	
	2 7	1	А. Пушкин « Кыш»	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр тодарадып тывар.Очулдурукчу дугайында билиг	Шээжилээр	12.12	
	2 8	1	М. Кенин –Лопсан « Харжыгаш »	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр	шээжилээр	14.12	

			тодарадып Риториктиг айтырыг дугайында билиг .			
	2 9	1	Л. Толстой «Ак кодан» Класстан дашкаар номчулга	Созуглелдин утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, созуглелди кезектерге чарары, план ёзугаар чугаалаары. .	Коданнын адындан эдерти чугаалаар	19.12
	3 0	1	Л. Чадамба « Соок-Ирей»	Шулукту аянынг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажлгазы-дыр тодарадып тывар	Шээжилээр	21.12
	3 1	1	Хыналда ажыл	Ооренип эрткен чуулдерин билирин хынаар. бот ажылдап билири	Холушкак хевирнин хыналда ажылы	26.12
	3 2	1	Частырыгл а-биле ажыл. Бистин суурувуста кыш деп чуруктар делгелгези	Фотоаппарат-биле тыртырган «Суурувуста кыш» деп чуруктар делгелгези	Бот чогаадыкчы ажыл.	28.12
Бойдуска хумагалыг болуулу	3 3	1	М Кенин-Лопсан « Оскус ангыр»	Созуглелдин утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, Чогаал маадыры – оон дугайында билиг	« Кушьарнын оннуктери болуул» деп белен план-биле кыска чогаадыгны бижири	11.01

	3 4	1	Ч. Кара-Куске «Хурээлелд и камгалана р!»	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажлгазы-дыр тодарадып тывар Плакат дугайында билиг	Шулуктун утказынга плакат чурууру, чуруктар делгелгези	16.01	
	3 5	1	О. Сувакпит «Эмнеп алган»	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажлгазы-дыр тодарадып тывар, диригжидилге аргазын канчаар ажыглаанын тодарадыр	Шээжилээр	18.01	
Авторлуг тоолдар	3 6	1	С Пюрбю «Сагынгыр куске»	Тоолду аянныг номчууру авторнун дугайында билири, тоолдун маадырларын тодарадып тывары,	Аянныг номчулга	23.01	
	3 7	1	С.Маршак «Угаанныг Кускежик»	тоолдун кол утказын дамчыдып билири. Тоолдарны деннеп анализтээри	Чогаадыг унелелди белен план-биле бижири	25.01	
	3 8	1	С.Пюрбю «Кажар диин»	Тоолду аянныг номчууру авторнун дугайында билири, тоолдун маадырларын тодарадып тывары, тоолдун кол утказын дамчыдып билири. Тоолду анализтээри, оон маадырларынын эки багай талаларын тып билири	Маадырларнын эки багай талаларына харалзаалыг чугаа тургузары	30.01	

	3 9	1	С.Люрбю « Оптуг Чыккылаа »	Тоолду аянныг номчууру, тоолдун маадырларын тодарадып тывары, тоолдун кол утказын дамчыдып билири. Тоолду анализтээри, оон маадырларынын эки багай талаларын тып билири	План тургускаш эдерти чугаалаары	1.02	
	4 0	1	Т Кызыл- оол « Бодаган»	Тоолду аянныг номчууру, тоолдун маадырларын тодарадып тывары, тоолдун кол утказын дамчыдып билири. Рольдап номчууру.	Кожа олурар эжи-биле рольдап эдерти чугаалаар	6.02	
	4 1	1	Т Кызыл- оол « Багай чанчыл»	Тоолду аянныг номчууру, тоолдун маадырларын тодарадып тывары, тоолдун кол утказын дамчыдып билири. Тоолга план тургузуп ону эдерти чугаалаары.	План езугаар чугаалаары	8.02	
Торээн чуртгум камгалак чылары	4 2	1	Э Кечил- оол « Шолалатка ным»	Созуглелдин утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, созуглелди кезектерге чарары, план ёзугаар чугаалаары. .	Белен план езугаар чугаалаары Бир строфалыг шулук чогаадыры	13.02	
	4 3	1	А. Барто « Ийи альшкы»	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр тодарадып тывар,	Шээжилээр	15.02	

	4 4	1	Бистин проективис « Ачаларывыс акыларывыс –Ада чурттун камгалакчылары»	Проектиге материалдарны чыып хана солунну, чалагаларны, шулуктер, ырылар тып оларны ырлап шулуктеп ооренир, ачаларынга коргузуглуг класс шагын эргтирери.	Проектилерни белеткээри	20.02	
Улус аразында ие караачымчак	4 5	1	Б Ховенмей « Ием холу»	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр тодарадып тывар	шээжилээр	22.02	
	4 6	1	С. Тока « Ававыс чокта»	Созуглелдин утказынга дууштур ун аянын сагыш номчууру, созуглелди кезектерге чарары, план ёзугаар чугаалаары. .	Утказын чугаалаар, авадугайында улегер домактар бижиир	27.03	
	4 7	1	Э. Кечилоол « Ава созундыннаваска»	Шулукту аянныг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр тодарадып тывар	Ава дугайында дорт одуруглуг шулук чогаадыр	1.03	
	4 8	1	Чогаадыг « Ава»	Ооренип эрткен чогаалдарынга даянып тургаш авадугайында чогаадыг бижиир	Чогаадыг	6.03	

Чылдын уелери Хоглуг чазым	4 9	1	О Саган-оол « Онза уе»	Созуглелдин утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, созуглелдин утказын айтырыгларга даянып тургаш эдерти чугаалаары. .	Чогаадыкчы ажыл бердинген созуглелге тааржыр состерни киир бижээш, тондурер	13.03	
	5 0	1	Л.Чадамбаны-биле « Часкы тарылга»	Созуглелдин утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, созуглелдин утказын айтырыгларга даянып тургаш эдерти чугаалаары. .	Эдерти чугаалаары	15.03	
	5 1	1	Хыналда ажыл	Ооренип эрткен чуулдерин билип алганын хынаар	Тест-биле ажыл	20.03	
	5 2	1	Бистин черивисте час деп фоточурук тар делгелгези	Час дугайында чуруктарны тырттырып, оларга аттардан бээри	Делгелге	22.03	
Улустун аас чогаалы Тоолдар	5 3	1	« Чыраа кулун» тыва улустун тоолу	Тоолдарнын хевирлери. Тоолду аянынг медеделдиг номчуур, рольдарга чарып номчуур, оон кол утказын тодарадып билири		03.04	
	5 4	1	« Хам бору-биле шинчээчи бору»	Диригжидилге дугайында билиг Тоолду аянынг номчууру, тоолдун маадырларын тодарадып тывары, тоолдун кол утказын дамчыдып билири. Тоолду эдерти чугаалаары.		05.04	

	5 5	1	«Хараган бажында дук»	Тоолду аянынг номчууру, тоолдун маадырларын тодарадып тывары, тоолдун кол утказын дамчыдып билири. Тоолду эдerti чугаалаары. Анаа тоолдар дугайында билиг		10.04	
Бистин бичи оннуктери вис	5 6	1	К Ондар «Шашкак» С Комбу «Сайдаяк»	Чурумал дугайында билиг. Шулкуту аянынг номчуур, оларнын иштинден деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр тодарадып тывар		12.04	
	5 7	1	О Саган-оол «Оол биле кушкаш», «Элик оглу»	Созуглелдер утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, деннээри созуглелдернин утказын айтырыгларга даянып тургаш эдerti чугаалаары. .		17.04	
Тоогу болгаш тоолчургу чугаалар	5 8	1	«Дуза дилээн адыг», Дагаа чуге дан бажында алгырар апарганыл ?	Тоолчургу чугааларнын утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, деннээри созуглелдернин утказын айтырыгларга даянып тургаш эдerti чугаалаары. .		19.04	
	5 8	1	«Дээлдиге н уну»	Тоолчургу чугааны аянынг номчуур, оон ооредиглиг бодалдарын тодарадыр		24.04	

Ойнаксанч ыг оюннарчым	5 9	1	Ч. Кара- куске « Чылгылаар мен» « Чунгу»	Чогаалдарны номчуур , оларнын кол узел- бодалын илередир, айтырыгларга харыылап эдerti чугаалаар		26.04	
	6 0	1	А Шоюн «Таныжыл га»	Созуглелдер утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, деннээри созуглелдернин утказын айтырыгларга даянып тургаш эдerti чугаалаары. .		03.05	
Киж болуру чажындан	6 1	1	С. Сурун- оол «Шериг- оолдун олказы»	Созуглелдер утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, деннээри созуглелдернин утказын айтырыгларга даянып тургаш эдerti чугаалаары.		08.05	
	6 2	1	Ч Кара- Куске « Алышкыла р»	.Созулелдерден деннелгелерни тып билири		08.05	
	6 3	1	« Чаан болгаш Моська» « Ошку биле бору»	Басня чечен чугаа хевирлиг база бооп болур деп билиг. Басняларны медерелдиг номчуур, оларнын кол бодалын тодарадыр, оон ооредиглиг бодалдарын илередир		10.05	
Оске чоннарны н асс чогаалы	6 4	1	«Бят чок крокодил» кхмер улустун толу» «Ийи элчиген» кыргыз улустун	Тоолдарны аянын номчууру, тоолдарнын маадырларын тодарадып тывары, тоолдарнын кол утказын дамчыдып билири. Тоолдарны эдerti чугаалаары. Тыва улустун		15.05	

			тоолу	тоолдарындан ылгалы деннеп коор			
Чонум чаагай чанчылдары	65	1	К-Э Кудажы «Танды кежии» М Кенин – Лопсан «Мунгашт алган балыктар»	Созуглелдер утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, деннээри созуглелдернин утказын айтырыгларга даянып тургаш эдерти чугаалаары. .Созулелдерден деннелгелерни тып билири		17.05	
	66	1	Е Танова «Артыш»	Шулукту аянынг номчуур, оларнын иштинден		17.05	
Чылдын уелери	67	1	Л. Чадамба «Каас уе», С Сурун-оол «Чодураа»	деннелгелерни, кандыг хевирнин аяннажылгазы-дыр тодарадып тывар		22.05	
	68	1	С Сарыг-оол «Чайлагга». Бистин проективи с «Мээн ынак чогаалчым	Созуглелдин утказынга дууштур ун аянын сагып номчууру, созуглелдин утказын айтырыгларга даянып тургаш эдерти чугаалаары. .		24.05	

